

שאמרו על רבי חנינא בן תרדיון שגזרו על בתו לישב בקובה של זונות. ומ"מ נראה שבימיהם היו הקדשות נזהרות מלשמש בימי נדותן כדמשמע התם בפ"ק דע"ז דאמרה ליה ברתיה דרבי חנינא בן תרדיון לרבי מאיר, דשתנא אנא' (מתוך שו"ת הריב"ש תכה).

(ע"ב) 'כל המתלוצץ – יסורין באין עליו... שתחילתו יסורין וסופו כלייה' –

'והוא מה שהכתוב עצמו מבאר בפרוש (משלי יט): נכחו ללצים שפטים. כי זה הוא דבר שהדין נותן אותו, כי מי שמתפעל מן ההתבוננות ומן הלימודים – אינו צריך שיתסר בגופו, כי כבר ישוב מחטאתיו בלי זה, מכח הרהורי תשובה שיוולדו בלבבו על ידי מה שיקרא או שישמע מן המוסרים והתוכחות. אך הלצים שאינם מתפעלים מן התוכחות מפני כח ליצנותם – אין להם תיקון אלא השפטים, שאלה לא יהיה כח בליצנותם לדחותם מעליהם כאשר ידחו המוסרים. והנה כפי חומר החטא ותולדותיו, החמיר השופט האמתי בענשו, והוא מה שלמדנו ז"ל, קשה הליצנות שתחילתו יסורין וסופו כלייה...' (מתוך מסילת ישרים ה).

דף יט

'שלא ישב במושב אנשי פלשתים, מפני שלצנים היו, שנאמר ויהי כטוב לבם ויאמרו קרא לשמשון וישחק לנו' – הגם שדבר זה ארע דורות רבים לאחר אברהם, למדו מזה על הדורות הקודמים. נמצינו למדים כי התופעות והגילויים היוצאים אל הפועל בזמן מסוים, הריהם טמונים כבר שנים רבות בקרב דורות עברו. והרי קיים אברהם ובמושב לצים לא ישב בכך שהתרחק מאנשים שגרעין של לצנות טמון אצלם בלבם (עפ"י שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ ח תשל"ב 'אחרית דבר מראשיתו'. וראה שם דוגמאות נוספות).

'אשרי מי שעושה תשובה כשהוא איש' – זו לשון הרמב"ם ז"ל: 'איזוהי תשובה גמורה, זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו ופירש ולא עשה מפני התשובה, לא מיראה ולא מכשולון כח. כיצד, הרי שבא על אשה בעבירה ולאחר זמן נתייחד עמה והוא עומד באהבתו בה ובכח גופו ובמדינה שעבר בה ופירש ולא עבר – זהו בעל תשובה גמורה. הוא ששלמה אמר וזכר את בוראיו בימי בחורתיך. ואם לא שב אלא בימי זקנותו ובעת שאי אפשר לו לעשות מה שהיה עושה, אעפ"י שאינה תשובה מעולה – מועלת היא לו ובעל תשובה הוא. אפילו עבר כל ימיו ועשה תשובה ביום מיתתו ומת בתשובתו – עונותיו נמחלין...'.

ענין אחר: כמו העץ שיכול אדם לתקנו, ואם יניחנו עד שתתייבש לחלוותיו בעקמימותו – שוב אינו יכול. כל שכן שלא ידע זמנו וקצו ואולי ימות בלא תשובה ומעשים טובים (עפ"י דרשות רבי יהושע אבן שועיב, שופטים).

'אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ' –

'... ולכן, אם לבך מתאוה ללמוד מקרא יותר ממשנה או בהפך, וכן אם תאוה נפשך ללמוד תלמוד יותר מקבלה או קבלה יותר מתלמוד – ממה שתאוה נפשך דע שעל זה באת, ואחוז בה לעשות עיקר למודך בזה. ואפשר דעל זה רמזו רבותינו ז"ל באמרם 'אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ', שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו – ירצה, באיזה חלקי התורה שתאוה נפשו יותר – שם ילמד, כגון במקרא או במשנה או תלמוד או קבלה או אגדה, משום שבדאי החלק הזה בא לקיים בפעם הזאת...'.

וכל אדם שחושק ומתאוה נפשו לקבלה ולא לתלמוד, או לאגדה ולא לקבלה או תלמוד, ויש לו דוחק ומצטער לו על זה – עתיד ליתן את הדין, שגורם לנשמה זאת שלא תעשה שליחותה כדי להשלים חלק מן התורה שחיסר בפעם הראשונה שבא לעולם. וכן ראיתי בחכמי האמת' (מתוך 'שבת מוסר' כג, ל לא. וע"ע כע"ז בפרק מא, ז ת. וכדברים הללו כתב רבי חיים פאלאג' בספרו 'עיני כל חי' כאן).

'בתחילה נקראת על שמו של הקב"ה ולבסוף נקראת על שמו' – בשו"ת משיב דבר (להנצי"ב. ח"א כד) דן אודות רב גדול שצוה לפני מותו שלא להדפיס ולפרסם תשובותיו והוראותיו. וכתב שם שאף כי אמרו שהתורה שאדם עמל עליה, נקראת על שמו והריהי נתונה לו ב'מתנה' (ע' עירובין נד. ונדרים לח.). ויכול להוריש וליתן זכות חידושי למי שירצה, כנחלה שאין לה הפסק (ע' ר"ה יב:) – אעפ"כ אין לו רשות לאבד לגמרי את תורתו, שהרי התורה מצוה על האדם ללמד מתורתו לאחרים, ולכך אין לו רשות למנוע תורתו מכולי עולם. הלכך יש ליורשים להדפיס ולפרסם חידושי אביהם, אעפ"פ שצוה להם שלא לפרסם. יש לדון שאין דבריו אמורים אלא במצוה שלא לפרסם מפני הצניעות וכד', אבל אם אפשר שאינו שלם עם מה שכתב וחושש למכשלה, אעפ"י שידועה גדולתו בתורה וגם חידושי גרמים ראויים ומועילים, אפשר שחייבים לשמוע אליו ולקיים רצונו, וכמו שבחיינו היה רשאי מטעם זה למנוע פרסום חידושי. אך נראה שבסתם אין צריך לחוש לכך.

יש מי שכתב לפרש 'משעמל בה נקראת תורתו' – שיש לה הוראת דרך פרטית לעמל בה, בהנהגתו בעבודת ה'. וגם נגלה לו אור פנימי הגנוז בה, וזהו ע"י שעמל בה ומבטל הזוהמא שבו (עפ"י מאור עינים (טשרנוביל) יתרו; ישמח לב מסכת פסחים).

'לעולם ליגרים איניש ואף על גב דמשכח, ואע"ג דלא ידע מאי קאמר' – כתב מגן אברהם (נ סק"ב), הלומד משניות ואינו מבין הפירוש – אינו נקרא לימוד. [ודוקא בתורה שבעל פה, אבל תורה שבכתב אפילו כשאינו מבין פירוש המלים – הרי זה מקיים מצות 'ולמודתם'. שו"ע הגר"ז הלכות תלמוד תורה ב, יג. וע' כע"ז בספר הזכרונות לר"צ הכהן (שבסו"ס דברי סופרים, בעמ' 70) לענין קריאה במעשה מרכבה שביחזקאל, וכן קריאה בספר הזוהר וכדו' – אעפ"י שאינו מבין. וכיו"ב ב'אורות התורה' ספ"ו. וע"ע באג"מ אר"ח ח"ב נו ד"ה והראיה ובמובא ביוסף דעת ברכות יג].

הרב חיד"א (בספרו מראית העין) הקשה על דבריו ממה שאמרו כאן 'אע"ג דלא ידע מאי קאמר'. ויישב שכאן מדובר כשאין בידו להבין (לעת עתה), והמג"א מדבר כשיש לו שכל להבין וקורא בלי דעת. עוד כתב, שנראה שאם יודע את פירוש המלים, הגם שאינו מבין לאשורו את כללות הענין – נחשב זה ללימוד (וכ"כ בספר עבודת הקדש – מורה באצבע ב, מג).

ובפירוש עין יוסף (שעל עין יעקב) הביא בשם הגר"א לפרש 'לא ידע מאי קאמר' – שקשה לו ממקום אחר, אבל צריך לידע את הפשט הברור היוצא מהאמור במקום זה. ובדומה לכך נראה מדברי רש"י, שמדובר שמבין את פשט הדברים שמוציא מפיו אלא שאין רבו יודע לפרש לו טעמו של דבר. ולפי זה אין כל קושי על דברי המג"א, כי עכ"פ מבין במידת מה את הדברים שמוציא מפיו (עפ"י מגדים חדשים שבת סג.). מדברי המאירי נראה שפרש 'לא ידע מאי קאמר' כלומר, אדם שלא למד מימיו ואינו מבין עתה כלום ממה שלומדים, אעפ"כ לא יתיאש מן הגרסא, ולבסוף יבין.

ובספר פרי צדיק (ויקרא ז) פרש, כיון שלימודם היה בעל פה והיו רגילים ללמוד בנעימה כדי לחזק הזכרון (ע' מגילה לב. ושבת קיג.), הלכך יש תועלת בעצם הגרסה שוב ושוב אעפ"י שאינו יודע מהו אומר, כדי לזכור ע"י ששומע את עצמו.

(ע"ב) 'על פלגי מים – אמר ר' תנחום בר חנילאי: לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש

במשנה שליש בתלמוד... כי קאמרינן ביומי' – מדברי הרמב"ם (תלמוד תורה א.יב. וכו' בשו"ע)
משמע 'לשלש' ממש, שכתב: '... כיצד, היה בעל אומנות והיה עוסק במלאכתו שלש שעות ביום ובתורה תשע – אותן התשע קורא בשלש מהן בתורה שבכתב ובשלש בתורה שבעל-פה ובשלש אחרות מתבונן בדעתו להבין דבר מדבר. ודברי קבלה – בכלל תורה שבכתב הן, ופירושן – בכלל תורה שבעל פה. והענינים הנקראים פרדס – בכלל הגמרא הן'.

והוסיף וכתב: 'במה דברים אמורים – בתחילת תלמודו של אדם, אבל כשיגדיל בחכמה ולא יהא צריך לא לתלמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה, יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי השמועה, כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה, ויפנה כל ימיו לגמרא בלבד לפי רוחב שיש בלבו וישוב דעתו'.

ואולם הריטב"א כתב שאין הכוונה כאן לחלקים שונים, אלא ילמד משלשתן, כל אחד כפי מה שצריך ומועיל לו יותר.

(בחינושי רבנו יונה הביא תשובת שאלה לגאון אחד ז"ל: 'והאידנא משום טירדא לא מצינו בכולהו, ועל ידי התלמוד נקיים שלשתם, דכתיב כל הנחלים הולכים אל הים, דהיינו תלמוד'. וכעין זה כתב רבנו תם).

ומהר"ל פרש 'מקרא משנה גמרא' – שלש בחינות של הכרה והשגה; 'מקרא' הוא התורה בעצמה, כלומר ידיעת הדבר כמו שהוא כתוב [כגון, מצות סוכה הכתובה בתורה]. 'משנה' – הכרת המציאות והדבר המדובר בתורה [מהי הסוכה שעליה מדובר]. 'גמרא' – התאמתות הדבר, למה הוא כך ומנין לומר כן, והוא עיקר ההשכלה.

ודרש פלגי מים – לשון חלוקה (ריטב"א). וברמז: אם תחלק מנין 'מים' לשלש, יהא בידך שלש פעמים שלשים, שלשה 'למד'ים כנגד שלשה לימודים אלו (בן יהודה).
עוד על לימוד מקרא – ע' במובא ביוסף דעת קדושין ל וב"ק נד-נה.

במעשה דרבי אלכסנדר – ע' בספר הקדוש 'מאור עינים' מטות.

'אם בנה שכרו מותר' – יש לעיין מדוע לא החמירו לאסור את שכרו כמו בנושא ונותן בשוק של עבודת כוכבים, בהמה תעקר, מעות – יוליכם לים המלח (לעיל ג.). ודוחק לומר שמהנה חמור יותר, וכן בנושא ונותן ביום אידו החמירו. ואפשר שכאן בלאו הכי אנשים בדלים מן הדבר, ולא ראו צורך לקנוס (עפ"י חזון איש יו"ד סג, לט).

'זאין עושין תכשיטין לעבודת כוכבים' – 'ראיתי (כמדומני אצל הרב זוין בשם הרב הרצוג) דצ"ל לעבודת כוכבים, וכן מסתבר' (מהגר"א נבנצל שליט"א).

'ככתבם וכלשונם'

'ואמר רבא: לעולם ילמד אדם תורה ואחר כך יהגה... לעולם ליגריס איניש ואע"ג דמשכח ואע"ג דלא ידע מאי קאמר...' – הנה כמה קטעים מגדולי הדורות על חשיבות הגירסה והבקיאות:
'... ועוד בדור הזה נשתכחה התורה, מחמת כי הלומדים הללו סבורים לעשות כמו הראשונים להחזיק

בפלפולים, אך אינם דומים לחכמי צרפת כלל וכלל, הלא לבם היה פתוח כאולם ותורתם היתה אומנתם, והיו ממיתים עצמם עליה יומם ולילה, לכן השיגו וידעו בפלפולם, אבל עכשיו אינם יודעים כן אלא מבבלים זה את זה ומבטלים רוב היום ועוסקים באותו לימוד כחצי יום, והלימוד שלהם עראי דעראי והביטול קבע.

אבל בימי חכמי התלמוד הלכו ללמוד עשרה שנים ויותר, והיה לימודם גדול בקביעות, שאם היה אחד מתעטש, לא היו אומרים 'אסותא' מפני ביטול בית המדרש (ברכות נג.), מזה הענין יש לדעת רוב קביעותם...

וכן בארץ צרפת, היו עוסקים בעסק גדול וזמן רב, והיו יושבים במקום אחד ללמוד כל התלמוד, והיו חוזרים תמיד ולא פסקה תורה מפיהם, והיו עושים כמו מעשי הראשונים כדאמרינן לעולם ליגרס אינש ואף על גב דמשכח, ואע"ג דלא ידע מאי קאמר. ואמרינן: מעיקרא ליגרם ואחר כך ליסבר.

וכל זה אינם עושים עתה, כי כל אחד רוצה ללמוד תוספות וכל חידושים וחידושים קודם שידע צורת התלמוד, אם כן איך יצליחו, כיון שעשה להיפך ממה שאמרו חכמי התלמוד? כי כל מה שנאמר בתלמוד הכל אמת, ואין להשיב עליו או לשנותו, ולא להוסיף ולא לגרוע. ועל כן מרוב טורח הלימוד העיון והפלפול, רבים פורשים מן הלימוד מרוב טורח השמועות ודקדוק שאומר על-פה, כי אומרים: מה נוכל להבין סברות מבחוץ? הלואי שהיינו יודעים מה שבתוך הספרים! ואם היו לומדים בקביעות יומם ולילה, אז היו לומדים והיו בקיאים בתלמוד, והיו מתאזרים ללמוד, כי היה להם לב להבין בקל, והיה אדם בא ללמוד לעולם... (מתוך ארחות צדיקים – שער התורה).

'... על דבר זה אני בוכיה עיני עיני יורדה מים, על שבר כבוד והוד התורה נשברתי... שהדורות האלו שינו דרך הראשונים ואין הולכים בעקבותם, שעיקר התורה היתה בפיהם וב לשונם, ועתה הוסר דבר זה מאתנו לגמרי עד שהדבר הזה גורם קלקול הדור מכל וכל... והכל בשביל שיאמר שהוא מחדד עצמו בפלפול, ואף אם היה הדבר כמו שאמרו, הלא אמרו בפרק הירואה הסכת ושמע הס ואחר כך כתת. פרש"י ז"ל: שתוק והאזין שמועתך עד שתהא שגורה בפיו ואחר כך תחתכנה והקשה עליה מה שיש לך להקשות ותריך תרוצים עד שתתישב לך, כדרבא, דאמר רבא לעולם ילמד תורה ואחר כך יגהה. עד כאן. הרי לך כי אף אם היה פלפול של אמת, צריך שיהיה קודם אליו הגרסא. ומכל שכן כי איך יאמרו שהם מחדדין, אין זה אלא שמתפשטין טפשות גמור, והרי עינינו רואות החדוד הזה ומה שהעלו בידם. והנה הבחורים רכי השנים, אם היה בהם גרסא דינקותא, אין ספק כלל שהיו רגילים ויודעים כמה וכמה מסכתות קודם שיכנסו לחופה לישא נשים, ועתה אין להם מאומה בידם, והכל בשביל שלמודם תוס', דבר שהוא הוספה – וכי לא היה טוב שיקנה גוף התלמוד קודם. והכל בשביל שנדפסו התוס' אצל הגמרא. ואילו נדפסו פסקי הרא"ש ושאר חידושים שחברו האחרונים מנוחתם-כבוד אצל הגמרא, היו הכל לומדים על שטת ההלכה, אף הנערים הקטנים, כי מה לנערים אל דבריהם אלו, שדבר זה גורם לו שאינו עומד על שטת ההלכה על בוריה, כי איך הגדולים והקטנים ישוו יחד בלמודם. ואם אומרים לאבי הנער שיניח ללמוד את בנו שטת ההלכה ולא ילמוד עדין התוספות, כאילו אומרים לו שלא ילמוד כלל, כי אין האב חפץ רק בשם. והנה הארכנו בזה בפרק שני, גם במקום אחר ובכמה מקומות עוררתי בלב נשבר ונדכה על שבר התורה, כי לגודל התקלה והמכשול הזה אשר הוא תחת ידנו לא יספיק דבר בזה... לכן לומדי תורה המרבים בשיבה, חזקו ונתחזקה בעד תורת אלקינו ועמדו נא בפרצה הזאת ותלכו בעקבות הראשונים ותהיו עמודי התורה ותקבלו שכר כולם...

וברור אצלי כי מי אשר יפרוש מזה ומכריע גם כן אחרים להחזיק התורה, וירחק ויבטל הדבר שהוא מבטל התורה לכלות ימי התלמידים בדברי הבל ושקר ואין שמים לב כלל שתהיה תורת אמת נשארת

עמהם – עליו נאמר 'אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה...' (נתיבות עולם למהר"ל מפראג, נתיב התורה ה). וראה עוד מדברי גדולי הדורות האחרונים שהתריעו בענין זה, בקונטרס 'תנו כבוד לתורה' (לר"ש פירסט. נ"י תשכ"ח); 'הדרן עלך' (לר"ה"י מרגולין. ירושלם תשמ"ט); 'שלום ירושלים' (לר"ש הרבסט. ירושלם תשמ"ט). ע"ע: שו"ת מהרי"ק (קסט); של"ה (מסכת שבועות כב ואילך); שו"ת דברי חיים (לג"ר חיים מצאנז. ח"ב יו"ד מז).

'... מזה מוכח דלגמר אינש תחלה הרבה ואחר כך יתרגל בעיון. ואשרי מי שיבחר ויוצא ידי שניהם, ונוהג כפי שראיתי נוהגין הרבה חכמים שלמים, דהיינו שלומדים בכל יום תלמוד משני מסכתות, מסכת אחת לומדים בו הרבה במרוצה בלי עיון גדול, ואחר כך מסכת אחרת לומדים בה מעט ובעיון ופלפול וחיידוד' (של"ה, שבועות נא).

'... ושליש בתלמוד – המבאר טעמי ההלכות שבמשניות ובריתות ומימרות האמוראים. ובזמן הזה – גם בספרי הפוסקים הראשונים המבארים טעמי ההלכות פסוקות שפסקו הטור ושלחן ערוך, כמו הרא"ש ובית יוסף. כי אם אינו יודע טעמי ההלכות, אינו מבין גופי ההלכות לאשורן על בוריין, ונקרא 'בור'. ולכן יש אוסרין להורות אפילו לעצמו מתוך הלכות פסוקות בלי טעמים שלמד. ולפיכך אינו רשאי להתאחר מללמוד הטעמים עד שיגמור ללמוד כל ההלכות פסוקות, כי לא אמרו 'ליגמר והדר ליסבר' אלא לסבור סברות בעומק עיון טעמי ההלכות ולהבין דבר מתוך דבר ולדמות דבר לדבר להקשות ולתריך עד שיגיע וירד לעמק הלכה, שזה אין לו לעשות בתחלת למודו אלא לאחר שיגמור ללמוד כל ההלכות פסוקות בטעמיהן בדרך קצרה בלי עיון רב ופלפול להקשות ולתריך, אבל בלימוד זה לידע הטעמים בדרך קצרה מהתלמוד והפוסקים בלי עיון רב ופלפול, חייב הוא לעסוק בכל יום ויום שליש זמן לימודו' (מתוך שלחן ערוך הגר"ז – הלכות תלמוד תורה ב, א).

'... ובאמת בזמן הזה רוב התלמידים-חכמים אינם יכולים לקיים בשלמות מאמר זה דליגמר כל הש"ס אף על פי דלא ידע, דאם כן נטרף להם השעה ולא יגיעו לעולם לעיון התורה ולאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא, אשר היא המדרגה הכי גדולה בתורה...' (מתוך שבט הלוי ח"ב נז, ד. וע"ע שם קמד).

'... ומעיד אני עלי שמים וארץ, שזכיתי להכיר רוב גדולי ישראל ממדינות שהיו מקום תורה, וכן הרבה מאד בחורים מופלגים ביותר, וכל אלו הגדולים והמופלגים נודע לי שזכו לכך על ידי שהרבו לקנות רוב או כל מסכתות הש"ס בבהירותם, ולא פסקו פומייהו מגירסא כוליה יומי... ספרו לי שהגאון מהר"ם אריק זלה"ה מאד נתאונן על אלו שמזניחים כל כך חלק ידיעות התורה, ומסתפקים בקושיות והויות, ואין במציאות שיהיה אדם גדול בתורה אמיתי עם דעת תורה שלמה רק אם מקננים בקרבו כל שרשי התורה.

ושאלתי פעם לגאון ישראל החזון איש זי"ע: איזהו תלמיד חכם? וענה לי: מי שיודע ללמוד דף אחד בארבעים יום וארבעים דפין ביום אחד.

וגאונים אלה היו חוזרים על תלמודם כל ימיהם עד נשימה אחרונה – כמובן דמצורף לזה צורך דרך הלמוד דרך עיון הישר, לבנות צורתא דשמעתא בדרך הישר ובסברא אמיתית, לירד לעומק כל נקודות הלמוד, ומי שבונה על יסודות נאמנים וזכה ששפע של חידושים מתגלים לו אחר כך – אבל כל זה אם דעת תורה שלו נבנה על ידיעות מקיפות וקיצור רוב התורה מונח בזכרונו, ועכ"פ חלק גדול מזה...' (מתוך הסכמת הגרש"ה וואזנר שליט"א לספר 'שלום ירושלים').